

Omkring en håndskreven tysk koralbog fra pietismens tid

Henrik Glahn

I *Dansk aarbog for musikforskning* 1963 gav den senere afdøde cand.mag. Knud Rasmussen en grundig indføring i Nathanael Diesels store samling af guitar-suiter, som indtil da havde ligget så godt som ubemærket hen i to samlinger i Det kgl. Bibliotek, henholdsvis Ms. Gl. kgl. Samling 337, fol. og Ms. Ny kgl. Samling 110, fol.¹ Knud Rasmussens fremstilling koncentrerede sig om de rent instrumentale værker for guitar i de to samlinger, men gjorde tillige opmærksom på, at G. k. S. 337 herudover indeholdt hefter med gejstligt indhold.

Nathanael Diesels kompositioner, der er blevet til, mens han i årene 1736-45 gjorde tjeneste som hofluthenist ved Christian VI's hof, har siden den første udførlige præsentation i denne årbog, påkaldt sig interesse hos den stadigt voksende skare af udøvende guitarister, blandt disse vor hjemlige mester på den klassiske guitarmusiks område, Ingolf Olsen, på hvis tilskyndelse jeg gav mig til at se nærmere på de hidtil upåagtede dele af de to samlinger.² Jeg takker for tilskyndelsen, som imidlertid førte til beskæftigelse med et hefte, der ligger uden for selve guitarrepertoiret, således som det vil fremgå af det følgende. Til orientering for interesserede og med henblik på eventuel senere tilbagevenden til stoffet skal jeg dog give en kort oversigt over den forefundne åndelige musik for guitar; med angivelse af signaturen for de enkelte hefter i G. k. S. 337 drejer det sig om følgende:

hefte c) 36 tyske salmer, alle kendte, overvejende klassiske titler.

g) "Geistliche Arien, ein halb Dutzend angenehme Melodeyen, accompagnement. Guittarre ou Clavicembalo par Nathanäel Diesel". (basstemme og guitarsats til 6 under h) nærmere angivne arier)

1. Knud Rasmussen: "Nathanael Diesels guitarkompositioner", *Dansk aarbog for musikforskning* 1963, s. 27-68. En oversigt over repertoiret i de to samlinger findes i Hans Neemann: "Laute- und Gitarrehandschriften in Kopenhagen", *Acta Musicologica* IV, 1932, s. 129-131.
2. Nils Schjørring: "Nogle håndskrevne dansk-norske koralbøger", *Natalicia Musicologica Knud Jeppesen* 1962 s. 265 giver en henvisning til Diesel-samlingernes hefter med koral.

- h) titel omtrent som g) – guitarsats med fuldt udskrevne tekster til 6 arier med følgende begyndelse:
 1. Mein König liebt mich noch
 2. Nur unverzagt, meyn heyl ist fest gebaut
 3. Wie wohl ist mir bey Jesu liebes Zug
 4. Ihr Zähren fließt, ihr zeigen meiner Pein
 5. Die Hoffnung Gott und heil und Tugend
 6. Erhebe dich gepresster Geist
 Ingen af teksterne har kunnet identificeres nærmere.
- j) 46 tyske salmer, alle kendte, overvejende klassiske titler.
- m) ”Geistliche gesänge de La Guittarre” – 24 salmer, fortrinsvis nye pietistiske.
- o) ”Geistliche Gesänge, in unter schiedliche Melodeyen in die Guittarre gesetzt durch N. Diesel”. – Samme 24 salmer som i hefte m), delvis anden rækkefølge og i vekslende tonelejer.
- t) ”Geistliche Gesänge in bekandter Melodeyen nach der Guittarre übersetzt von Nathanael Diesel. Königl. Lautenist”. – 25 salmer, alle kendte og overvejende klassiske titler.

I samlingen findes desuden i hefte c) nogle løse enkeltblade med salmer udsat for guitar, d.v.s. som i hefterne noteret i tabulatur, til hvilke vi også møder danske titler: ”Eya, hvor synden trykker”, ”Paa Gud alene”, ”Herre Jesu Christ”, ”A und O, Anfang und Ende” og ”Rind nu op i Jesu navn”. Det vægtigste *danske* indslag i G. k. S. 377 findes i hefte e), som – helt uden forbindelse med Diesels guitarhefter – indeholder en anonym lejlighedskantate bestående af tre arier, en duet og indskudte recitativer, komponeret i anledning af, at kongen og dronningen, Christian VI og Sophie Magdalene, var lykkeligt hjemvendt fra en længere rejsefærd, – uden tvivl den mere end fire måneder lange rejse til Norge, som kongeparret med et følge på ikke mindre end 188 personer foretog i sommeren 1733. Teksten er slem (”Hvad glæde, Fryd, hvad glæde/I Norden høres maae/Omkring ved Kongens Sæde/I Sang hver Tunge gaae. . .”), men musikken er på et antageligt professionelt niveau, hvem der så end måtte have komponeret den. Mon det er et værk af Peder Sparkjær?³

Uden for Diesels repertoire rummer samlingen endelig den enhed – hefte b) –, som vi skal beskæftige os nærmere med i det følgende. Det omfatter 40 nodesider, hvoraf 38 er udnyttet til indførelse af 220 koralmelodier med

3. Jfr. Carl Thrane: *Fra Høfviolonernes Tid*, København 1908, s. 54.

becifret bas og forsynet med tyske salmetitler. Det bemærkes umiddelbart, at koralerne for hovedpartens vedkommende stammer fra den pietistiske salmesang ved det 18. århundredes begyndelse, især J.A. Freylinghausens to store samlinger, *Geistreiches Gesangbuch*, Halle 1704 og *Neues geistreiches Gesangbuch*, Halle 1714. Men iøvrigt indeholder heftet hverken signaturer eller andre specifikationer til belysning af samlingens oprindelse.

Nøglen hertil gemmer sig imidlertid i den ved første øjekast temmelig forvirrende nummerering af koralerne: Nr. 2 – 3 – 24 – 34 – 45 o.s.v. springvis frem til sidste koral, der bærer nummeret 1151. En sådan følge i numrene kan kun betyde, at de refererer til numrene i en foreliggende salmebog, en korresponderende tekstsamling, som da også let lader sig identificere. Koral-samlingen slutter sig til den af Johann Hermann Schrader udgivne *Vollständiges Gesangbuch/in einer Sammlung Alter und Neuer Geistreichen Lieder/ Der Gemeinde Gottes zu Tondern . . . gewidmet. Tondern 1731*, almindelig kendt under betegnelsen *Tøndersalmebogen*.

Tilhørsforholdet mellem salmebog og koralhefte er uomtvisteligt og en nærmere granskning værd, ikke mindst fordi der ikke iøvrigt kendes nogen musikalsk kilde i tilknytning til salmebogen, som er en af de mest betydningsfulde i slesvig-holstensk kirkehistorie.⁴ At salmesangen i dette område har været stærk og levende siden reformationen, foreligger der mange vidnesbyrd om, især da rækken af salmebøger gennem tiderne. Men armoden på melodi- eller koralsamlinger dertil er samtidig påfaldende. Kun den såkaldte *Husum-sangbog*, Slesvig 1676, synes at have haft et fuldt udbygget melodiapparat. Men denne efter beskrivelsen statelige sangbog findes ikke længere i de biblioteker, der ejede den før 2. verdenskrig.⁵ Herefter skal vi frem til J.B. Reins koralbog, Altona 1755, før der foreligger en trykt melodisamling specielt beregnet på salmesangen i Slesvig-Holsten.

En præsentation af den håndskrevne koralsamling må derfor være af interesse, men inden vi går nærmere ind på melodistoffet, vil det være på sin plads at ofre nogle ord på Tønderprovsten J.H. Schraders salmebog fra 1731, som er den tekstlige og åndelige forudsætning for koralsamlingens tilkomst. *Tøndersalmebogen* tilkendes med rette en central plads i den slesvig-holstenske kirkesangs historie. Den hævder sig ikke blot ved sin fylde, ialt

4. Søren Sørensen: "Om kirkesangen i Slesvig-Holsten siden reformationen", *Dansk Kirkesangs Årsskrift* 1973-74, s. 71-97.

5. Jfr. J. Zahn: *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*, Gütersloh 1889-93, bd. VI kilde nr. 745; Emil Brederik: *Geschichte der schleswig-holsteinischen Gesangbücher I* (Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte), Kiel 1919, s. 19 ff., *RISM*, Das deutsche Kirchenlied I, 1 Kassel 1975, 1676²¹.

1157 salmer, men fik både i kraft af optagelsen af et stort kvantum nyt stof og ved sin disponering grundlæggende virkning for salmetraditionen i her-tugdømmerne. Schraders værk fremkom som en privat udgivelse, og *Tøndersalmebogen* fik aldrig autorisationens stempel. Men den kom til at danne kernen i og blev retningsgivende for anlægget af den første for Slesvig-Holsten officielt foranstaltede salmebog: *Vollständiges Gesangbuch . . . zum Gebrauch in den Kirchen des Herzogthums Schleswig . . . , Holstein . . . etc.*, udgivet 15 år efter Schraders død, 1752 i Altona, – den salmebog, der efter antallet af numre også blev betegnet som *Das tausendliedrige*.

Men herudover fik *Tøndersalmebogen* ”betydning for hele dobbeltmonarkiet Danmark-Norge ved at være en kanal, gennem hvilken den pietistiske og en stor del af den ældre tyske salmesang fik indpas, idet Hans Adolph Brorson delvis tog denne salmebog til forbillede for *Troens rare Klenodie* (1739) og brugte dens tekster som grundlag for de allerfleste af sine oversættelser”.⁶

Salmebogen udkom i store oplag – i to formater – og fik vid udbredelse i området.⁷ Som angivet i titlen indeholder den alt væsentligt af det ældre lutherske stof såvel som af det 17. århundredes centrale produktion (Rist, Gerhardt m.v.). Men sit hovedpræg får salmebogen som allerede nævnt gennem optagelsen af den nye pietistiske salmesang med Freylinghausens samlinger som kilder. Selv bidrog J.H. Schrader med 22 egne salmer.

Til belysning af *melodiproblemerne* kan først nævnes, at langt den overvejende del af salmebogens numre går på gængse og alment kendte melodier. Herom vidner de mere end 200 forskellige melodihenvisninger, som er anbragt over salmerne. Man kunne her i praksis betjene sig af foreliggende trykte koralbøger, – hvilke, ved vi ikke, men f.eks. dækkede den samtidigt udgivne fyldige koralbog af G. Ph. Telemann, Hamburg 1730, o. 75% af de i *Tøndersalmebogen* angivne melodier.

Analysere vi derefter den gruppe af salmer, som *ikke* er forsynet med melodihenvisninger, drejer det sig dels om selve melodiernes primærtekster (”Nun komm der Heiden Heiland”, ”Allein Gott in der Höh,” etc.), dels om

6. Anders Malling: *Dansk Salmehistorie*. Digterne. 1972, s. 235.

7. E. Brederek I s. 100, beretter, at endnu i 1750 lå bogbinder Lorenz Petersen i Tønder inde med 700 eksemplarer af salmebogen, i hvilken anledning han ansøgte om, at myndighederne ville udskyde indførelsen af en ny salmebog, indtil han havde fået afsat sit restoplag – hvilket man naturligvis ikke kunne imødekomme!

de nye salmetekster, ofte i særprægede, barokke strofeformer, til hvilke der ikke endnu fandtes umiddelbart tilgængelige melodier.⁸

Man har altså i vid udstrækning i praksis måttet klare sig med afskrifter, enten direkte eller omredigerede alt efter smag og tradition. Og ser vi nu nærmere på repertoire i den fremdragne koralsamling, er det helt klart, at det afgrænser sig til det nyoptagne stof i Schraders salmebog, hvortil man ikke havde musikalsk dækning i foreliggende koralbøger. Den har skullet tjene som *supplementskoralbog*.

Melodistoffet

På s. 81 har jeg meddelt en fuldstændig oversigt over håndskriftets melodier, som deler sig i to grupper: I. *Identificerede melodier*, som det ved hjælp af J. Zahns store antologi – fork. Z. (se note 5) – har været muligt at spore i tidligere kilder, og II. *Nye melodier*. Melodiregistranten er for begge grupper vedkommende anlagt efter samme princip som Zahn, d.v.s. efter teksternes metrum. For den første gruppes vedkommende har jeg fundet det overflødigt at specificere metrum; jeg nøjes her med inddeling efter linietal og henvisning til Zahn. I gruppe II er meddelt såvel metrum som tekstens forfatter, samt – som et beskedent supplement til Zahn – i bilaget samtlige nye melodier. Registranten indeholder desuden uspecificerede henvisninger til andre samtidige melodier, som måtte forekomme til de enkelte tekster. Melodiernes titler gengives principielt efter håndskriftets stavemåde; nummeret efter hver enkelt titel henfører til håndskriftets (og dermed salmebogens). Enkelte af melodierne findes flere gange i samlingen med forskellig tekst, hvilket registreres med a), b) evt. c). Omvendt indeholder håndskriftet i nogle tilfælde to melodier til samme tekst; henvisningen til nummeret i håndskriftet suppleres her med (I) og (II).

Melodierne i gruppe I.

Der skal først knyttes nogle bemærkninger til kildeforholdene for de identificerede melodier, som omfatter 178 af samlingens ialt 212 forskellige me-

8. Ved en gennemgang af samtlige de numre i salmebogen, der ikke er forsynet med melodihenvisning, har jeg kun noteret en enkelt salme, hvortil de foreliggende melodisamlinger (inkl. koralheftet) ikke indeholder nogen egnet (d.v.s. metrisk passende) melodi: Tøndersalmebogen nr. 18, "Dich grüssen wir, o Jesulein", som iflg. E. Brederik II, Kiel 1922 s. 61 hidrører fra en samling Amsterdam 1716.

ludier. Det væsentligste træk er her den markante indflydelse fra *Freylinghausens samlinger*. Omkring 150 af melodierne stammer fra det pietistiske center i Halle eller har i hvert fald passeret dette. Freylinghausen ydede nok det største og væsentligste tilskud til den nye retnings melodiskat, men han overtog også et anseeligt antal melodier fra umiddelbart foregående pietistiske samlinger fra det 17. århundredes slutning, navnlig Darmstadt-sangbøgerne.

Jeg må give afkald på kildemæssig dokumentation i enkeltheder, som interesserede kan finde gennem de meddelte Zahn-henvisninger. Ligeledes vil en detaljeret gennemgang af melodiformernes afvigelser i forhold til Freylinghausens føre for vidt. Det må være tilstrækkeligt at nævne, at der næsten generelt er tale om ændrede versioner. Originalernes ofte kunstfærdige og arieprægede former fremtræder i håndskriftet i forenklet skikkelse, både melodisk og rytmisk. Det er ligeledes typisk, at så at sige alle oprindeligt tretaktiske melodier er blevet reguleret til lige takt. Melodiformerne er derved helt på linie med tendenser, som overhovedet er karakteristiske for koralens udvikling i det 18. århundrede, og som bl.a. slår igennem i J.B. Königs store koralantologi, *Harmonischer Lieder-Schatz*, Frankfurt a.M. 1738. Men det kan samtidig fastslås, at håndskriftets udglattede versioner gennemgående ikke træffes enslydende i andre samtidige eller senere kilder. Vi må derfor slutte, at Freylinghausen for disse mange melodiers vedkommende blot har dannet grundlag for de selvstændigt udformede redaktioner.

Som vi skal se nedenfor, kender vi håndskriftets umiddelbare forlæg til nogle af melodierne i den her omtalte største proveniensgruppe, — men det er undtagelser. Derimod giver en analyse af de kildemæssige forudsætninger for de resterende melodier i gruppe I, d.v.s. de 30 melodier, der er optaget *udenom* Freylinghausen-traditionen, et mere præcist resultat. Melodiernes proveniensforhold frembyder her et diffust billede, fra tidlige reformationstidskilder frem til 1730: Der er fra det 16. århundrede 5 *mel.* (registrantens nr. 29, 46, 170, 175, 177); fra første halvdel af det 17. århundrede 8 *mel.* (nr. 10, 28, 45, 73, 114, 120, 159, 165); fra anden halvdel af det 17. århundrede 7 *mel.* (nr. 13, 20, 21, 38, 100, 136, 146) samt fra tiden efter 1700 ialt 10 *mel.*, som kan føres tilbage til følgende tre koralbøger: J.M. Müller: *Neu-aufgesetztes, vollständiges ... Choralbuch*, Frankfurt a. M. 1719 (1718) (nr. 85, 108, 148), Christoph Graupner: *Neu vermehrtes Darmstädtisches Choralbuch*, 1728 (nr. 15, 24, 31, 110, 158) samt Georg Philipp Telemann: *Fast allgemeines Evangelisch-Musikalisches Lieder-Buch*, Hamburg 1730 (nr. 2, 43).

Det viser sig nu, at sidstnævnte koralbog har været det direkte forlæg ikke

blot for de to koraler, men for samtlige koraler i denne gruppe med undtagelse af to (nr. 73 og 159), og at overtagelsen gælder både melodi og harmonisering (der ses her bort fra nogle få helt ubetydelige afvigelser). Men indslaget fra Telemann begrænser sig ikke til disse 28 melodier. Hvis vi vender tilbage til melodierne fra Freylinghausen og undersøger det stof, der er fælles med Telemann, forøges konkordansen med yderligere 11 numre (nr. 19, 22, 26, 39, 41, 52, 80, 118, 134, 151, 167).

Overførelsen af 39 koraler fra Telemanns koralbog til vor håndskrevne koralbog repræsenterer det faktiske fællesstof, d.v.s. at Telemann har dannet forlæg i den udstrækning, det var muligt. I alle øvrige tilfælde har man enten gengivet det foreliggende melodistof i nyredigeret form eller komponeret nye melodier. Og med denne konklusion er der foretaget en passende modulation til omtalen af

Melodierne i gruppe II.

Det vil bemærkes, at jeg under kategorien af nye melodier har registreret 34 numre, som alle er hidtil ukendte, samt 1 melodi fra gruppe I, nr. 159, som — da dens proveniens er kendt — hører hjemme i gruppe I, men — da den er ”ny” i tysk overlevering — også inddrages her. Den skal iøvrigt kommenteres særskilt.

Det nye melodistof er naturligvis i første række betinget af sammenhængen med det nye salmestof, som Schrader optog i sin salmebog. Vi skal derfor først kaste et flygtigt blik på nogle af de digtere, som var med til at præge den pietistiske linie i Tøndersalmebogen. Inden for det nye melodistofs tekster møder vi bl.a. seks salmer af *Johann Scheffler* (Angelus Silesius) (1624-77), hvis glødende religiøse kærlighedsdigtning og mystisk farvede Jesuskult blev et af retningens væsentligste elementer. Skønt katolik og fanatisk anti-lutheraner fik Scheffler en central plads i Halle-sangbøgerne og overhovedet en stærk indflydelse på den kristelige digtning før og efter 1700. Schrader optog 51 af hans salmer,⁹ og koralheftet rummer ikke mindre end 21 melodier til tekster af Scheffler. De nye er nr. 183, 184, 186, 199, 202 og 210. — Blandt de lidt senere fremtrædende digtere står desuden *Gottfried Arnold* (1666-1714) centralt. Til tekster af ham finder vi nye melodier i nr. 180, 189, 203 og 207, ligesom der er originale melodier til salmer af *Johann Wilh. Petersen* (1649-1727) i nr. 181, 194 og 197. Både Arnold og Petersen er

9. E. Brederék I s. 89.

kendt for deres stærke sværmerisk-separatistiske tilbøjeligheder; men trods modstand fra orthodox kirkelig side blev deres åndelige sange optaget i salmebøgerne og livligt brugt i vækkelsens tjeneste.

Under den store fromhedsbølge i det 18. århundredes første årtier magtede man i det hele taget ikke at foretage en strengere teologisk sigtning af salmestoffet. Schrader stod med problemerne, da han sammenstillede sit mægtige salmeværk og tog for sig af det bugnende forråd af nye og ”inderlige” salmer. Af fortalen fremgår det, at han ikke vil udelukke, at han i sin udvælgelse lejlighedsvis er kommet til at ryste på hånden. Et og andet kan være kommet med, siger Schrader, som ”nicht in allen Stücken der heilsamen Lehre unsers Herrn Jesu Christi ähnlich, und folglich einer Seele anstössig seyn können”.

Blandt de salmer, Schrader selv bidrog med, og hvoraf endnu 18 optoges i Altona-salmebogen 1752, skal jeg blot hefte mig nærmere ved den i melodi-registranten anførte nr. 159, ”Gelassenheit, du angenehmer Gast”, (som nævnt tillige placeret parentetisk i gruppe II under de 9-lin. strofer). I salmebogen giver Schrader til denne følgende melodianvisning: ”Nach einem in Dännemarck gebräuchlichem Liede: In Jesu Nahm’n”, og i overensstemmelse hermed har koralhåndskriftets redaktør tilskåret den fra Kingos Gradual 1699 kendte melodi til ”I Jesu navn skal al vor gerning ske”. Schraders strofeform er kortere og enklere end den danske, så en omredigering af den danske version var nødvendig, men den originale melodi – der kan føres tilbage til engelsk visetradition o. 1600 – er dog genkendelig i den givne form, der samtidig er det eneste vidnesbyrd om en *dansk* impuls i såvel Tøndersalmebogen som det tilhørende koralhefte.¹⁰ Men man mærker sig også, at den ”danske” melodi var ukendt eller uden interesse for J.B. Rein, da han i 1755 skulle sætte toner til samme salme. Han komponerede selv en ny.

Samlingen rummer blandt de nye melodier endnu een, som ligeledes – omend i mindre grad – drager musikalsk næring af en kendt traditionel melodi: nr. 212, ”In dir ist Freude”. Motivbenyttelsen har tydeligt nok spor af den muntre visemelodi, hvortil J. Lindemann formentlig havde skrevet sin gejstlige vise (1663, jfr. Z. 8537), og som oprindelig var en balletto af Gastoldi (1591). Men man må sige, at munterheden er forsvundet i håndskriftets radikalt ændrede form, – tonaliteten er forskudt fra dur til moll, rytmen fra livfuld tredelt galliarda-rytme til lige takt, og slutlinierne krydres med

10. En fremstilling af melodiens oprindelse, dens udbredelse og brug i engelsk, hollandsk, tysk og dansk tradition såvel i vokal som instrumental musik vil blive givet i et kommende nr. af Dansk Kirkesangs årsskrift.

kromatiske sekvensdannelser, som kun giver mening i samklang med de underliggende harmonier, — jfr. facsimile s. 94.

Men iøvrigt er det nye melodistof mest præget af venlig og iørefaldende melodik, i et par tilfælde — og anført som kontrast til de to omtalte melodier — tydeligt inspireret af folkelig visetradition, som vi kan se det i nr. 186 (jfr. facs. s. 94) og 195. Skønt stærkt bundet til de harmoniske funktioner med udnyttelse af gængse melodiske floskler er mange af melodierne godt skruet sammen. Det giver ikke megen mening at underkaste dem en isoleret stilistisk betragtning, hvorimod det ikke er underordnet at fremhæve melodiernes funktionsmæssigt fine egenskaber. Karakteren i foredraget af de inderlige tekster ligger — ligesom hele genren — tæt op ad f.eks. de næsten samtidige Schemelli-sange (1736), som også i sit repertoire har ikke så få melodier fælles med vort håndskrift, uden at man derfor kan påstå, at de når de samme kunstneriske højder som i Bachs geniale udsættelser.

Ligesom Freylinghausen har ladet os i stikken med hensyn til oplysninger om komponisterne til de mange nye melodier,¹¹ indeholder vor koralsamling som nævnt heller ingen holdepunkter til bestemmelse af melodiernes ophav. Man kan også med rette henvise komponistproblemet til de underordnede, men på baggrund af den påviste meget snævre stoflige forbindelse mellem håndskriftet og Telemanns koralbog, kan man ikke stå for fristelsen til at antyde muligheden af Telemann som deres ophav. Noget bevis for faderskabet kan ikke føres, men — for at blive i billedet — ”blodtypen” forekommer mig at være den samme som i de koralmelodier, der med nogenlunde sikkerhed kan henføres til Telemann.¹²

Melodistoffet set i forhold til Brorsons salmer

Tøndersalmebogens betydning som kanal for pietismens salmestofs viderebringelse til det danske kongerige og som inspirationskilde for Schraders danske medarbejder ved præstetjenesten i Tønder, *Hans Adolph Brorson*, er forlængst fastslået i dansk hymnologi, selvom også salmebogens relevans som *primær* kilde for Brorsons oversættelser har vist sig at være stærkt

11. Om melodierne i Freylinghausen meddeler fortalen følgende kryptiske oplysninger: de er ”z. T. von christlichen und erfahrenen Musicis hieselbst aufs Neue darzu und zwar solchergestalt componiert worden, dass darinnen sowohl die christlichen Liedern ziemende Lieblichkeit als Gravität wahrzunehmen ist”. Man er ikke kommet gådens løsning nærmere trods mange forskeres ihærdige undersøgelser og spekulationer.

12. Udover de to melodier i håndskriftet rummer Telemanns koralbog følgende nye melodier, som er gengivet hos *Zahn*: Z. 1214, 1268, 1627, 2640, 3346, 3438, 3738, 5055, (5663), 6012, 7115.

overbetonet i tidligere fremstillinger. Bl.a. og ikke mindst gennem H. Hejselbjerg Paulsens studier er forestillingen om Brorsons forlæg blevet væsentligt nuanceret.¹³

Melodispørgsmålene i forbindelse med Brorsons oversættelser synes stort set klarlagt gennem Arthur Arnholtz' udførlige melodiregistrant til *Troens rare Klenodie*.¹⁴ På enkelte punkter er der dog stadig usikkerhed eller total dunkelhed om den oprindelige melodibrug. Det forekommer mig derfor at være umagen værd at afprøve, om koralheftets stof i nogen måde kan bidrage til yderligere klaring. Jeg har til dette formål som bilag givet en oversigt, som med udgangspunkt i Arnholtz' melodiregistrant anfører Brorsons oversættelse samt den hertil svarende melodi i håndskriftet.

Af oversigten kan udtrages følgende: I otte tilfælde, som er markeret med een stjerne, har Arnholtz måttet lade muligheden være åben for valg mellem flere samtidsmelodier. For disse salmers vedkommende præciserer håndskriftet melodivalget, – under alle omstændigheder i forhold til Tøndersalmebogen, men efter al sandsynlighed dermed også i forhold til Brorsons danske oversættelser.

Herudover rummer håndskriftet 3 nye melodier til tekster, der findes oversat i Klenodiet, i oversigten angivet med dobbeltstjerne. Det er mel. nr. 202 til Schefflers "Auf, auf, mein Geist" = Brorsons "Op! Op! min aand, fra hele verdens rige." Den tidligst kendte melodi til salmen fra 1668 (Z. 6163) ses ikke at være optaget i senere samlinger; den har været ukendt eller uden aktualitet o. 1730, hvorfor en ny melodi var påkrævet.

Der er mel. nr. 205 til Schraders omdigtning af P. Herberts "Der milde treue Gott" = "Der milde Schöpfer hat" = Brorsons "Der mennisket var gjort". Motiveringen for nye toner til salmen er her den samme: Den gamle melodi fra 1566 (Z. 7190 a) var forlængst ude af brug og glemt.

Endelig er der mel. nr. 187 til Werenbergs "Ihr Seelen, die den Lasterbanden" = Brorsons "I sjæle, som igjen saa ilde", til hvilken der ikke findes nogen egen melodi i tidligere kilder. Salmen har samme metrum som "Ach wie glücklich ist mein Herze", mel. nr. 188, og som "Jesu, wie sanft und wie so leichte", mel. nr. 55 (originalt til Schefflers "Jesu, wie süß ist deine Liebe", der af Schrader bruges som melodiangivelse til "Jesu, wie sanft"). Men der har åbenbart ikke været nogen trang til at rationalisere melodibruget.

13. Jfr. H. Hejselbjerg Paulsen: *Sønderjydske Psalmesang 1717-1740*. Fra Ægidius til Pontoppidan (Skifter, udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 27) 1962 (disputats).

14. Arthur Arnholtz: "Brorsons vers- og sangkunst", *Hans Adolph Brorsons Samlede Skrifter*. Udg. ved L.J. Koch, Bd. III, 1956, s. 483 ff.

Med de fremdragne melodier elimineres i nogen grad Arnholtz' gruppe af "ikke sporede melodier", som iøvrigt vil kunne reduceres yderligere, hvis man udnytter Tøndersalmebogens melodiangivelser.¹⁵

Men materialet byder på endnu en lille gevinst, en melodi til *Svanesangens* slutdigt, oversættelsen af Benigna Reuss-Ebersdorfs "So ruht mein Muth in Jesu Blut und Wunden", mel. nr. 206, hos Brorson "Farvel, min Siel, i Jesu Sides Vunde". I slesvig-holstensk salmesang er Tøndersalmebogen dens tidligste kilde, — øvrige tyske kilder er ikke afsøgt —, og herfra optages den i Altonasalmebogen 1752. Salmens første trykte melodi er således J.B. Reins 1755 (Z. 7317), der af Arnholtz med rette karakteriseres som "planløs". En tilsvarende indvending kan ikke rettes mod nr. 206, der smyger sig smukt og i afbalancerede kurver til den særprægede strofeform, bl.a. med velberegnet gentagelse (ekkovirkning) i begyndelsen af Abgesang. Bortset fra, at melodien i kronologisk henseende ligger forud for de øvrige af Arnholtz' registrerede muligheder fra det 18. århundrede, rager den kvalitativt op over disse, ligesom den forbinder sig særdeles fint med Brorsons geniale gendigtning.

De omtalte nye melodier i tilknytning til Brorsons salmer giver sig ikke ud for at være sikre løsninger på endnu uløste melodiproblemer, men tjener i første række til at udvide vor indsigt i den melodiske og musikalske forestillingsverden, der knytter sig til Schraders salmebog og dermed uden tvivl også til Brorsons salmedigtning.

Afsluttende om koralhåndskriftets formodede tilkomst

Når det er usikkert, om eller i hvilken udstrækning man navnlig for de nye melodiers vedkommende kan drage slutninger ud fra koralhåndskriftet om den faktiske melodibrug, skyldes det den sammenhæng, det befinder sig i og især de omstændigheder, der antagelig knytter sig til dets tilblivelse. Håndskriftet beror som nævnt i Det kgl. Bibliotek som et enkelt element i Gl. kgl. Samling 377, hvis hovedmasse udgøres af guitarmusik af Nathanael Diesel. Af flere af guitarhefterne både her og i Ny kgl. Samling 110 fremgår det ved dedikationer og indførte monogrammer, at hefterne har tilhørt — og været beregnet for — den danske konges søster, *prinsesse Charlotte Amalie*, der levede 1706-1782. I sin afhandling om Diesels guitarværker har

15. Gennem melodiangivelser i Tøndersalmebogen kan Arnholtz' melodiregistrant suppleres for nr. 120: mel.ang. "Dir, dir Jehova will ich singen" (Kl. 136), for nr. 122: mel.ang. "Ein feste Burg" (Kl. 69) og for nr. 124: mel.ang. "O Gott, du frommer Gott" (Kl. 246).

Knud Rasmussen givet en kort skildring af den danske prinsesses liv og personlighed, i denne forbindelse naturligvis også af hendes musikalske tidsforbrug, som bl.a. fandt sted med Diesel som "exercitiemester".

I vor sammenhæng er det imidlertid nok så vigtigt at konstatere, at den mand, der blev udset til at være den unge Charlotte Amalies åndelige "exercitiemester" — fra hendes 8. til hendes 17. år — hed: *Johann Hermann Schrader*. Lad os notere os de vigtigste data for denne betydelige kirke-
mand:

I 1712 havde den da 28-årige teolog, der var født og opvokset i Hamburg og havde afsluttet sine studier i Rostock, indskrevet sig ved Københavns Universitet samtidig med, at han engageredes som huslærer hos Grev Johan Georg von Holstein, geheimeråd og siden tillige amtmand i Tønder amt. På dennes anbefaling overdroges det i 1713 Schrader at varetage hvervet som den unge prinsesses lærer og åndelige vejleder. I 1722 forlod han København for at blive præst i Oldesloe, hvorefter han i 1728 — atter ved von Holsteins indflydelse — avancerede til provst i Tønder, hvor han døde allerede 9 år senere. Det må anses for givet, at Schrader bevarede forbindelsen med sin tidligere elev, og at den salmebog, som blev skelsættende i den slesvigholstenske kirkehistorie, også kom til at indgå som et vigtigt element i den fromme prinsesses andagtsøvelser.

Der er altså ingen tvivl om, at koralheftet er blevet til med dette private formål for øje. Vi har samtidig god grund til at antage, at den sikre udvælgelse af tekster fra *Tøndersalmebogen*, som ligger bag samlingen af de 220 koralmelodier, må tilskrives udgiveren J.H. Schrader selv, og at vi derfor kan datere håndskriftets affattelse til perioden mellem salmebogens udgivelse og Schraders død, d.v.s. mellem 1731 og 1737, — jeg skønner i første snarere end i sidste del af dette seksår.

Måske arkivalske undersøgelser ville kunne afsløre mere om koralheftet og dets tilblivelse, bl.a. om det udover at have tjent melodibehovet i den snævre kreds omkring Charlotte Amalie tillige var udarbejdet med henblik på en aldrig realiseret trykt koralbog i tilknytning til *Tøndersalmebogen*. Tanken herom er nærliggende, men vi må lade spørgsmålet stå åbent, ligesom det indtil videre må forblive uvist, om heftets redigering og det ganske omfattende tilskud af nye melodier skyldes bestillingsarbejde af Georg Philipp Telemann, — eller om en lokal kirkemusiker har stået for samlingen og redigeret den på grundlag af og i de melodiske og harmoniske principper i nær overensstemmelse med den store hamburgske musikers koralbog fra 1730.

MELODIREGISTRANT

I Identificerede melodier

3-lin. strofer

1. Heiliger Geist, du Tröster mein. Nr. 168 – Z. 38
2. Der Tag vertreibt die finstre Nacht. Nr. 1016 – Z. 54

4-lin. strofer

3. Kommt seydf gefasst zum Lammes-Mahl. Nr. 134 – Z. 732
4. Zeuch meinen Geist, triff meine Sinnen. Nr. 792 – Z. 788
5. Du Geist des Herren, der du von. Nr. 163 – Z. 842
6. Ich sehe dich, o Gottes (Macht allhie). Nr. 234 – Z. 861
7. Triumph, triumph, dem Lamm. Nr. 148 – Z. 879
8. Zuletzt gehts wol dem, der gerecht auf Erden. Nr. 491 – Z. 897
9. Der Tag ist hin, die Sonne gehet nieder. nr. 1054 – Z. 923
10. Mein' Augen schliess ich jetzt in Gottes Namen zu. Nr. 1063 – Z. 1067
11. So bleibts denn also, dass ich. Nr. 952 – Z. 1118
12. Mein Vater! Zeuge mich, dein Kind. Nr. 329 – Z. 1121
13. Hosianna unser Hort. Nr. 76 – Z. 1204
14. Höchster Priester, der du dich. Nr. 745 – Z. 1254
15. Liebster Bräutigam denkstu nicht. Nr. 667 – Z. 1263
16. Jesu lass mich mit Verlangen. Nr. 771 – Z. 1281
17. a. Sey gegrüsset und geküsset. Nr. 66 – Z. 1285
b. Gott wills machen, (dass die Sachen). Nr. 458
c. Lass es gehen, lass es stehen. Nr. 914
18. O der alles hätt' verlohren. Nr. 836 – Z. 1290
19. Liebster Jesu, du wirst kommen. Nr. 773 – Z. 1344
20. Willt du in der Stille singen. Nr. 500 (I) – Z. 1350
21. Willt du in der Stille singen. Nr. 500 (II) – Z. 1351
22. Es wird schier der letzte Tag. Nr. 1130 – Z. 1423
23. Ach alles, was Himmel und Erden umschliesst. Nr. 369 – Z. 1478
24. Ehre sey itzund mit. Nr. 980 – Z. 1502
25. Komm, liebster komm. Nr. 852 – Z. 1522
26. O wie selig seid ihr doch ihr frommen. Nr. 1116 – Z. 1583
27. Höchste Vollekommenheit! reineste Sonne. Nr. 197 – Z. 1606

5-lin. strofer

28. Herr höre, was mein Mund. Nr. 335 – Z. 1646
29. Die Nacht ist nun verjaget. Nr. 1020 – Z. 1661
30. O Allerhöchster Menschen-Hüter. Nr. 906 – Z. 1799
31. Ich suche dich in dieser ferne. Nr. 767 – Z. 1819

- 32. Der schmale Weg ist breit genug zum Leben. Nr. 710 – Z. 1827
- 33. Was bist du doch, o Seele so betrübet. Nr. 924 – Z. 1837
- 34. Jesu rufe mich von der Welt. Nr. 65 – Z. 1850
- 35. Morgenstern der finstern (Nacht). Nr. 1034 – Z. 1853
- 36. Schönster aller schönen. Nr. 786 – Z. 1903
- 37. O Jesu mein Bräutigam. Nr. 447 – Z. 1909
- 38. Kommst du nun Jesu, vom Himmel. Nr. 34 – Z. 1912
- 39. Welt packe dich, ich sehne mich. Nr. 926 – Z. 1965

6-lin. strofer

- 40. Er führet hinein, er muss auch helffer seyn. Nr. 639 – Z. 2090
- 41. Mein Jesu der du mich. Nr. 833 – Z. 2103
- 42. Herr Jesu ew'ges Licht. Nr. 326 – Z. 2156
- 43. Die Nacht ist vor der Thür. Nr. 1057 – Z. 2193
- 44. Du unvergleichlichs Guht, wer wolte. Nr. 374 – Z. 2230
- 45. Machs mit mir Gott nach deiner Güt. Nr. 307 (II) – Z. 2383
- 46. Dies ist der Tag der Fröhlichkeit. Nr. 74 – Z. 2393
- 47. Mein Geist frolocket und mein Sinn. Nr. 307 (I) – Z. 2406
- 48. Mein König schreib mir dein Gesetz ins. Nr. 400 – Z. 2444
- 49. Wie schön ist unsers Königs Braut. Nr. 1151 – Z. 2631
- 50. Wann endlich eh' es Zion meynt. Nr. 888 – Z. 2674
- 51. Preiss, Lob, Ehr, Ruhm, Danck. Nr. 1005 – Z. 2713
- 52. Es kostet viel ein Christ zu sein. Nr. 863 – Z. 2727
- 53. Kein Christ soll ihm die (Rechnung machen). Nr. 647 – Z. 2740
- 54. Die ihr mit Sünden gantz beflecket. Nr. 70 – Z. 2746
- 55. Jesu, wie sanfft und wie so leichte. Nr. 713 – Z. 2752
- 56. Ach Jesu meiner Seelen Freude. Nr. 585 – Z. 3009
- 57. Fürwahr, mein Gott! du bist verborgen. Nr. 241 – Z. 3017
- 58. Ich weiss dass Gott mich ewig liebet. Nr. 425 – Z. 3058
- 59. Dir, dir Jehovah! will ich singen. Nr. 621 – Z. 3067
- 60. Auf Zion, auf! auf! Nr. 3 – Z. 3117
- 61. Maria hat das beste Theil erwählet. Nr. 716 – Z. 3120
- 62. So ist denn nun die Hütte aufgebauet. Nr. 78 – Z. 3126
- 63. Mein Freund zerschmeltzt aus Lieb' in seinem Blute. Nr. 648 – Z. 3138
- 64. Ein's Christen Hertz, o Seel' und Hertz. Nr. 614 – Z. 3161
- 65. Hier ist mein Hertz, o Seel' und Hertz. Nr. 744 – Z. 3164
- 66. Auf, auf mein Geist, erhebe dich. Nr. 532 – Z. 3194
- 67. Der Weisheit Licht, und Aufgang. Nr. 407 – Z. 3197
- 68. Entbinde mich mein Gott. Nr. 686 – Z. 3216
- 69. Mein Schöpfer, bilde mich dein Werck. Nr. 328 – Z. 3222
- 70. Seelen-Bräutigam, Jesu (Gottes Lamm). Nr. 292 – Z. 3255
- 71. Spiegel aller Tugend. Nr. 838 – Z. 3301

72. Nun das alte Jahr ist hin. Nr. 59 – Z. 3321
73. Meine Seel ist still zu Gott. Nr. 427 – Z. 3336
74. Meine Seele wiltu ruhe. Nr. 390 – Z. 3398
75. Jesu Herr der Herrlichkeit. Nr. 881 – Z. 3520
76. Jesu gieb mir deine Fülle. Nr. 463 – Z. 3530
77. Hüter wird die Nacht der Sünden. Nr. 327 – Z. 3542
78. Wo ist meine Sonne blieben. Nr. 675 – Z. 3547
79. Meine Armuhrt macht mich schreyen. Nr. 668 – Z. 3548
80. Unser Herrscher, unser König. Nr. 1008 – Z. 3735
81. Grosser König den ich ehre. Nr. 762 – Z. 3852
82. Hilff Jesu! hilff siegen. Nr. 691 – Z. 3909
83. Jesus ist meines Gemühtes Begier. Nr. 441 – Z. 3920
84. Jesu hilf siegen, du fürste des Lebens. Nr. 695 (I) – Z. 3949
85. Jesu hilf siegen, du fürste des Lebens. Nr. 695 (II) – Z. 3950
86. Frisch auf, verzagtes Hertz. Nr. 688 – Z. 3979
87. Dich Jesu loben wir. Nr. 298 – Z. 3980
88. O grosser Gnad und Liebe. Nr. 311 – Z. 3985
89. So oft ein Blick mich aufwärts führet. Nr. 738 – Z. 4007
90. O Jesu der du dich vom Leyden. Nr. 144 – Z. 4011
91. Gecreutzigter? mein Hertze sucht. Nr. 87 – Z. 4013
92. Ach herr wann kommt das Jahr die deinen zu erlösen. Nr. 874 – Z. 4019
93. Wie ist es so lieblich, wenn Christen. Nr. 404 – Z. 4061
94. Friede, ach Friede, ach göttlicher Friede. Nr. 334 – Z. 4081

7-lin. strofer

95. Erleucht' mich Herr mein Licht. Nr. 861 – Z. 4253
96. Ich lebe nun nicht mehr. Nr. 850 – Z. 4282
97. Wiewohl ist mir! dass ich nunmehr entbunden. Nr. 451 – Z. 4779
98. Fahre fort:/: Zion fahre fort. Nr. 687 – Z. 4791
99. Den Vater dort oben. Nr. 1042 – Z. 4796
100. Auf ihr Christen Christi Glieder. Nr. 678 – Z. 4870
101. Den des Vaters Sinn gebohren. Nr. 73 – Z. 4890
102. Jesus unser Trost und Leben. Nr. 132 – Z. 4916
103. Auf! auf! weil der Tag erschienen. Nr. 2 – Z. 4918
104. Ihr Kinder des Höchsten! wie stets um die Liebe. Nr. 398 – Z. 4927
105. Ich komm zu dir, mein Jesulein. Nr. 766 – Z. 4955
106. Dein' eig'ne Liebe zwinget (mich). Nr. 373 – Z. 4959

8-lin. strofer

107. a. O Jesu lehre mich. Nr. 468 – Z. 5060
b. O Jesu, komm zu mir, mein rechtes Leben. Nr. 780
108. O Sünder denke wohl. Nr. 798 – Z. 5067

109. O wahrer Gott, der du regierest. Nr. 206 – Z. 5099
110. Unrein ist mein Geburt. Nr. 672 – Z. 5100
111. O Jesu! du bist mein. Nr. 750 – Z. 5124
112. Ihr Glieder Christi kommt. Nr. 714 – Z. 5203
113. Holdselig's Gottes-Lamm. Nr. 987 – Z. 5229
114. Auf, auf mein Hertz mit Freuden. Nr. 123 (II) – Z. 5243
115. Auf, auf mein Hertz mit Freuden. Nr. 123 (I) – Z. 5245
116. Der lieben Sonne Licht und Pracht. Nr. 1052 – Z. 5659
117. O Vater-Hertz, o liebes Brunst. Nr. 782 – Z. 5718
118. Hoch-heilige Dreyeinigkeit. Nr. 615 – Z. 5783
119. Du zucker-süßes Himmel-Brodt. Nr. 537 – Z. 5786
120. O Gottes Stadt! o güldnes Licht. Nr. 1146 – Z. 5789
121. Wach auf, wach auf, du sichre Welt. Nr. 1136 – Z. 5918
122. Wie kundlich gross sind doch die Wercke. Nr. 45 – Z. 5947
123. Armseeligs Hüttlein meiner Seelen. Nr. 479–Z. 5951
124. Ach! Seele sollte dich erfreuen. Nr. 229 – Z. 5954
125. a. Durch Adams-fall und frevelthaten. Nr. 271 – Z. 5958
b. Ach sey gewarnt, o Seel, für Schaden. Nr. 436
c. Ach möcht ich meinen Jesum sehen. Nr. 707
126. Entfernet euch ihr matten Kräfte. Nr. 727 – Z. 5970
127. Mein Jesu, dem die Seraphinen. Nr. 604 – Z. 5988
128. Die Tugend wird durchs Creutz geübet. Nr. 638 – Z. 6009
129. Du bist ja, Jesu, meine Freude. Nr. 684 – Z. 6082
130. Vollkommenheit das Haupt der Gaben. Nr. 813 – Z. 6121
131. Zerfliess' mein Geist, in Jesu Blut. Nr. 452 – Z. 6164
132. Jehovah ist mein Licht und Gnaden-Sonne. Nr. 198 – Z. 6196
133. Der Glaube siegt und bricht durch alle Schwierigkeiten. Nr. 589 – Z. 6227
134. Brunnenquell aller Güter. Nr. 162 – Z. 6252
135. Name voller Gute. Nr. 310 – Z. 6262
136. Straff' mich nicht in deinem Zorn. Nr. 577 – Z. 6274
137. Keine Schönheit hat die Welt. Nr. 235 – Z. 6369
138. Jesus ist das schönste Licht. Nr. 385 – Z. 6412
139. Liebes Hertz bedencke doch. Nr. 915 – Z. 6434
140. Gott! den ich als Liebe kenne. Nr. 951 – Z. 6505
141. Liebster Jesu, liebstes Leben. Nr. 796 – Z. 6512
142. O Durchbrecher aller Bande. Nr. 699 – Z. 6709
143. Folget mir ruft uns das Leben. Nr. 711 – Z. 6865
144. Jesu deine Liebes-flamme. Nr. 381 – Z. 6880
145. Jesu, o du, Trost der Seelen. Nr. 440 – Z. 6899
146. Liebster Heyland, Licht der Heyden. Nr. 304 – Z. 6902
147. O Ursprung des Lebens. Nr. 784 – Z. 6940
148. Mein Hertz sey zufrieden. Nr. 466 – Z. 6945

149. a. Mein Hertze wie wankest und fladderst du noch. Nr. 733 – Z. 6959
b. Die sanffte Bewegung, die liebliche Krafft. Nr. 846
150. Komm himmlischer Regen. Nr. 175 – Z. 6962
151. Es glänztet der Christen inwendiges Leben. Nr. 847 – Z. 6969
152. Seeligstes Wesen, unendliche Wonne. Nr. 449 – Z. 6986
153. Immanuel, des güte nicht zu zehlen. Nr. 666 – Z. 7039
154. Auf! hinauf zu deiner Freude. Nr. 587 – Z. 7098
155. Eins ist Noht! ach Herr das eine. Nr. 726 – Z. 7127
156. Sey frölich im Herren. Nr. 822 – Z. 7138

9-lin. strofer

157. Herr Gott, der du Himmel, Erden. Nr. 343 – Z. 7344
158. Gib dich zufrieden und sey stille. Nr. 943 – Z. 7418
159. Gelassenheit, du angenehmer Gast. Nr. 456 – nicht in Zahn, vgl. Z. 7428

10-lin. strofer

160. Mein Gott ich habe dich. Nr. 430 – Z. 7478
161. Das ist ein theures Wort. Nr. 297 – Z. 7490
162. Wie wohl ist mir, o Freund der Seelen. Nr. 435 – Z. 7792
163. Wirff ab von mir das schwere Joch. Nr. 582 – Z. 7842
164. Wunderbarer König, Herrscher von uns allen. Nr. 1012 – Z. 7854
165. Freuet euch ihr Christen alle. Nr. 24 – Z. 7880
166. Gott lebet noch. Nr. 912 – Z. 7951
167. Die güldne Sonne (voll Freud und Wonne). Nr. 1017 – Z. 8013
168. So bin ich nun nicht mehr ein fremder Gast. Nr. 823 – Z. 8025

11-lin. strofer

169. Gott kanns nicht böse meynen. Nr. 457 – Z. 8165

12-lin. strofer

170. Ach lieber Mensch (erkenne recht). Nr. 858 – Z. 8303
171. Kommt her und lasst uns jetzund. Nr. 246 – Z. 8338
172. Lasset uns den Herren preisen und vermehren. Nr. 994 – Z. 8353
173. Singt dem Herrn nah und fern. Nr. 1006 – Z. 8400
174. Herr so du wirst mit mir seyn. Nr. 902 – Z. 8403

13-lin. strofer

175. a. Du hast Gott! in der gantzen (Welt). Nr. 230 – Z. 8451
b. Wie gross ist meine Missethat. Nr. 277
c. Ach Gott ich denke nun daran. Nr. 556
176. Herr! höre mich und mercke auf mein Wort. Nr. 344 – Z. 8471

14-lin. strofer

177. Jesu nun sey gepreiset. Nr. 57 – Z. 8477
 178. O Gott! du tieffe sonder Grund. Nr. 202 – Z. 8493

II Nye melodier*4-lin. strofer*

179. j. 8.8.7.7. Ich Erde, was erkühn ich mich. Nr. 337 (G.S. Vorberg, jfr. Z. 276 – 279)
 180. j. 10.10.10.10. Jehovah nimm doch meine (Kräfte hin). Nr. 810 (G. Arnold, jfr. Z. 819)
 181. j. 10.11.10.11. Glantz voller Krafft. Nr. 806 (J.W. Petersen)
 182. j. 11.11.10.10. Herr dessen Macht hoch über alles gehet. Nr. 957 (?)
 183. tr. 6.6.7.7. Jesu ew'ge Sonne. Nr. 768 (J. Scheffler, jfr. Z. 1147, 1148, 1150)
 184. tr. 8.8.7.7. Treuster Meister deine Worte. Nr. 315 (J. Scheffler, jfr. Z. 1342)

5-lin. strofer

185. tr.-j. 7.7.7.7.4. Mensch erhebe dein Hertz zu Gott. Nr. 362 (Sirutschko, jfr. Z. 1974)
 186. amphibr.-dakt. 8.8.6.6.10. Nun freut euch, ihr Brüder mit mir. Nr. 445 (J. Scheffler, jfr. Z. 2018, 2019, 2021)

6-lin. strofer

187. j. 9.8.8.9.8.8. Ihr Seelen, die den Lasterbanden. Nr. 528 (H.J. Werenberg)
 188. j. 9.8.8.9.8.8. Ach wie glückseelig ist mein Hertze. Nr. 828 (?)
 189. j. 9.9.8.8.8.8. Ach möcht ich noch auf dieser Erden. Nr. 755 (G. Arnold, jfr. Z. 2995 – 3000)
 190. j. 11.10.11.10.9.9. Was ist der Mensch, dass du, Herr, sein gedenckest. Nr. 630 (Kath. v. Gersdorf, jfr. Z. 3155)
 191. j. 13.12.13.12.12.12. Du wehrter Pfingst-gast. Nr. 164 (Kath. v. Gersdorf)
 192. j. 13.12.13.12.13.13. Mein Abba! dessen Treu eh' noch die Welt gegründet. Nr. 973 (U.B. v. Bonin, jfr. Z. 3222)
 193. tr. 3.3.4.7.7.8. Süsser Christ, du, du bist meine Wonne. Nr. 609 (J. Sieber, jfr. Z. 3235 – 3237)
 194. tr. 7.7.7.7.7.7. Komm o Heilger Geist herein. Nr. 176 (J.W. Petersen)
 195. dakt. 10.5.5.11.10.10. Tretet ihr Lieben! ach tretet (hierher). Nr. 1135 (Anon. Halle 1719)

7-lin. strofer

196. j. 11.10.11.10.6.6.11. Wen seh ich dort an jenem Berge liegen. Nr. 120 (A. Hinkelmann, jfr. Z. 4772 – 4773)

197. j-tr. 8.8.6.7.7.7.7. Nimm liebe Seele! wohl in acht. Nr. 1064 (J.W. Petersen, jfr. König 1738 p. 121, ikke i Zahn)

8-lin. strofer

198. j. 6.6.6.6.6.7.6.7. O Herrliches Geschöpf! o wehrtes Gottes-bild. Nr. 1114 (Chr. Birken)
199. j. 6.6.6.6.7.7.6.6. Wie süß ist dein Gebot. Nr. 524 (J. Scheffler, jfr. Z. 5104)
200. j. 7.6.6.7.6.6.7.7. Ich trage gross Verlangen. Nr. 171 (J. Rist, jfr. Z. 5237 – 5241)
201. j. 8.9.8.9.8.9.8.9. O Elend der betrübten Zeit. Nr. 935 (Kath. v. Gersdorf)
202. j. 11.8.11.8.8.8.9.9. Auf! auf! mein Geist (und du, o mein Gemüte). Nr. 976 (J. Scheffler, jfr. Z. 6163)
203. tr. 8.7.8.7.6.6.7.7. Wo ist wohl ein süßes Leben. Nr. 857 (G. Arnold, jfr. Z. 6519 – 6520)
204. tr. 8.8.7.8.8.7.8.8. Liebster Jesu! Trost der Herten. Nr. 574 (J. Rölting)

9-lin. strofer

205. j. 6.6.7.6.6.7.6.6.7. Der milde Schöpfer hat den Menschen. Nr. 257 (P. Herbert, jfr. Z. 7190)
206. j. 11.10.11.10.7.7.6.11.10. So ruht mein Muht in Jesu Blut und Wunden. Nr. 434 (B. Maria Reuss-Ebersdorf, jfr. Z. 7317)
207. tr. 8.7.8.7.3.3.6.6.6. Weil dein angenehmes Leben. Nr. 841 (G. Arnold)
208. j-tr. 6.6.6.6.7.6.7.6.6. Gott sah zu seiner Zeit, auf die Menschen-Kinder. Nr. 284 (M. Weisse, jfr. Z. 7374)
159. j-tr. 10.10.8.10.6.6.7.7.7. Gelassenheit, du angenehmer Gast. Nr. 456 (J.H. Schrader)

10-lin. strofer

209. j. 4.10.5.4.10.5.6.7.6.7. Ist dirs ein Ernst, o Seele! Gottes Raht von deinem Heyl. Nr. 515 (J.H. Schrader)
210. j. 8.8.4.4.4.4.4.7.7. Wo wiltu hin weils Abend ist. Nr. 331 (J. Scheffler, jfr. Z. 7726 – 7731)
211. j.-dakt. 6.6.7.6.6.7.8.8.10.10. Wenn ich mich recht besehe. Nr. 618 (Fabricius)

16-lin. strofer

212. bl. 5.5.7.5.5.7.5.5.5.9.5.5.5.9. In dir ist Freude, in allem Leyden. Nr. 442 (J. Lindemann, jfr. Z. 8537)

*Oversigt over melodirepertoiret i forhold
til Brorsons Troens rare Klenodie*

<i>Arnholz' mel.-registr.</i>	<i>Troens rare Klenodie</i>	<i>Koralhåndskriftets mel.-registr.</i>
2	43*	Hosianna, livets ord 13
51	65	Kraft udaf det høye 134
58	109	Hjerte Fader! straf mig ey 136
63 ¹	180*	Lær mig hvordan jeg skal dig Jesu finde 107 a
64 b	135	Dig, dig, min Herre, vil jeg prise 59
68	172	O Jesu! min brudgom! livsaligste ven 37
68	157	Min Jesu! mit lives livsaligste brynd 147
68	179	Vær trøstig mit hjerte, bedrøv dig ey mer 148
70	268**	Op! op! min aand fra hele verdens rige 202
72	243*	Den sagte bevægelses liflige vind 149 b
74	205	Op I christne! ruste eder! 100
75	161	Vil du have roe min siel 74
79	123	Op! hen op til fryd og glæde 154
81	216	Jesu! al min fryd og ære 141
86 a	158*	I prægtige himle og jorden tillige 23
86 b	168	Eet er nødtigt, dette ene 155
88	201	Det koster nægen kamp og striid 52
90	245	Hvad ere de Christne dog glimrende smukke 151
90 a	44	Den, som Gud har født og baaren 101
91	166	Den snevre vey er bred nok til Guds rige 32
91 a	23	I, som af syndens søle vækkes 54
92	207	Far dog fort! Far dog fort! 98
93	177	Allerstørste præst, som dig 14
94	103	Vægter! vil det mørke rige 77
95	188	I Herrens udvalde, som hellighed øve 104
96	212	Jesu! hvor er livets kilde 76
97	106	Min fader! fød mig til dit billede at bære 12
98	50	O søde Jesu du 90
99	227	Vær lystig i Herren, hans due og dukke 156
100 a	238	Hvem der havde dog forlaaret 18
101	93	Min aand er lystig, fuld af fryd 47subs.45
105	170*	Ach! maatte hun sin Jesum skue 125 c
105 a	3	Op! thi dagen nu frembryder 103
106	134	Det er et lifligt ord 161
107	206	Frisk op, beklemte sind 86
107 a	32	Korsfæste! see! jeg vil i troe 91

108	63	Kom regn af det høye	150
110	20*	Dig, min søde skat at møde	17 a
115	211*	Armod volder mig at skrige	79
117	182*	Stille er min siel til Gud	73
119	90**	Der mennisket var giort	205
121	142**	I siele, som igjen saa ilde	187

1. Henvisningen til "Nu rinder solen op" forekommer her mindre troværdig (og er vel heller ikke Brorsons egen), da der til forskel fra klenodiets nr. 218 "Halleluja! jeg har. . ." og 220 "Staa fast, min siel, staa fast" er tale om en 4-lin. strofe, *uden* gentagelse af den med "Nu rinder solen op" korresponderende linie. Den må altså originalt have haft sin egen melodi.

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt eine Handschrift mit 220 Chorälen in der Königlichen Bibliothek in Kopenhagen, Gl. Kgl. Sammlung 377 Fol., die im übrigen hauptsächlich aus Gitarremusik von Nath. Diesel, 1736-1745 Hoflautenspieler in Kopenhagen, besteht. Es wird nachgewiesen, dass die Choräle Verbindung mit dem 1731 von J.H. Schrader, dem Propst in Tønder (Tondern), herausgegebenen sogenannten *Tondernschen Gesangbuch* haben.

Durch dieses Buch bekam der geistliche Gesang in Schleswig-Holstein ein stark pietistisches Gepräge. Es war ebenfalls von Bedeutung für den Kirchenlieddichter Hans Adolph Brorson, der 1729-1736 als dänischer Pastor an der Kirche in Tønder der Mitarbeiter Schraders war. Die Melodiehinweise und der Melodienbedarf des Gesangbuchs werden mit dem Inhalt des Choralheftes verglichen, das hauptsächlich den neu aufgenommenen, vorwiegend pietistischen Stoff enthält. Die Sammlung hat somit den Charakter eines Ergänzungs-Choralbuchs.

Es wird ein vollständiges, metrisch geordnetes Verzeichnis des Melodienstoffs gegeben (212 Choräle + 8 Dubletten). 178 Nummern sind in der früheren Überlieferung belegt. Der weitaus grösste Teil stammt aus dem Repertoire Freylinghausens. Die ursprünglichen, oft kunstfertigen Melodieformen sind im Choralheft in rhythmisch und melodisch egalisierten Choralformen wiedergegeben. Als Vorlage für 39 der Choräle (Melodie und bezifferter Bass) kann das Gesangbuch G. Ph. Telemanns von 1730 festgestellt werden. — Von besonderem Interesse ist die Gruppe neuer Melodien, 35 Nummern, die alle in der Notenbeilage wiedergegeben sind. Das Choralheft enthält weder Namen noch Signaturen, aber die augenfällige Verwendung von Stoff aus dem Gesangbuch Telemanns sowie vorsichtige stilistische Erwägungen könnten dafür sprechen, dass die neuen Melodien, ja vielleicht die Sammlung in ihrer Gänze, dem damaligen grossen Hamburger Musiker zuzuschreiben sind.

In einem eigenen Abschnitt werden die Melodien des Choralheftes herangezogen, um die ursprüngliche Melodienverwendung bei Brorsons dänischen Übersetzungen von

Liedern aus dem Schraderschen Gesangbuch zu beleuchten. Das Heft wird schliesslich als ein Teil einer Musikaliensammlung beschrieben, die ursprünglich Eigentum der dänischen Prinzessin Charlotte Amalie (1706-1782) war. Es wirft Licht auf die Entstehung und den spezifiken Inhalt des Heftes, dass die Prinzessin in ihrer frühesten Jugend, 1713-1721, J.H. Schrader als Lehrer und geistlichen Mentor hatte. Wie das Vorhandensein des Choralheftes in ihrer Notensammlung zeigt, diente das grosse Gesangbuch Schraders auch den religiösen Bedürfnissen der frommen Prinzessin. Die Textauswahl, die der Melodiensammlung zugrundeliegt, wurde zweifelsohne von Schrader vorgenommen. Da er 1737 starb, ist die Handschrift zwischen 1731 und 1737 zu datieren.

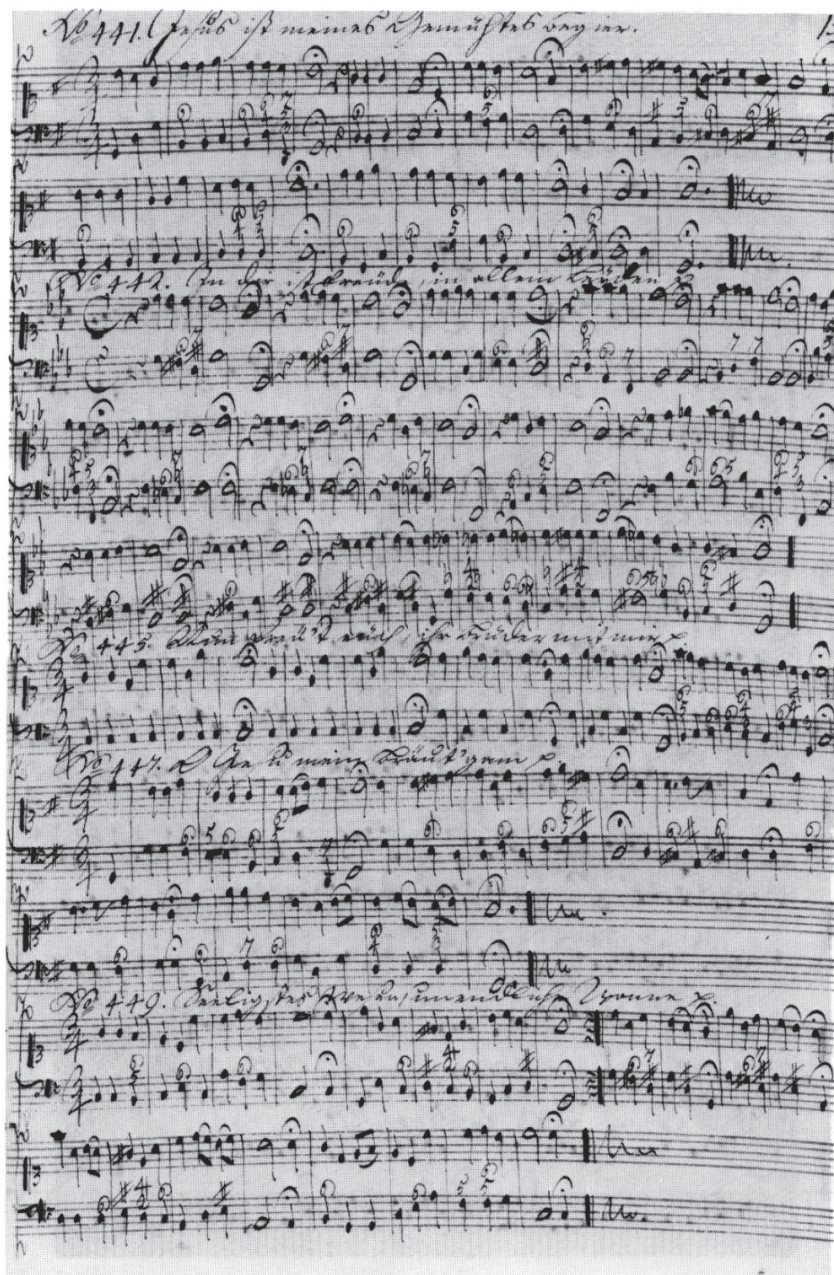
III. 1. Christian VI's ugifte søster, Charlotte Amalie (1706-1782), blandt hvis efterladte musikaler det håndskrevne koralhefte findes. (Stik i Det kgl. Biblioteks billedsamling).

III. 2. Tøndersalmebogens udgiver, Johann Hermann Schrader (1684-1737), som må formodes at have formidlet koralsamlingens udarbejdelse. (Stik af C. Friezsch 1736, Det kgl. Biblioteks billedsamling).

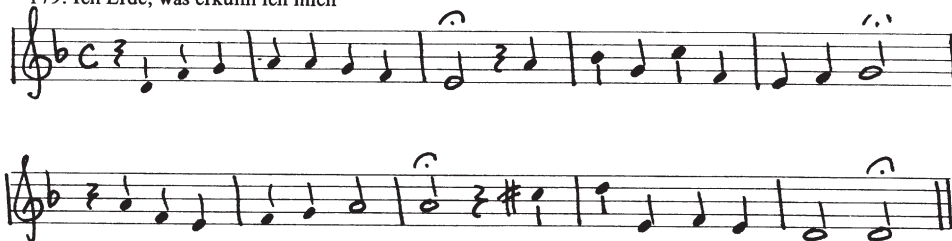
Ill. 3. G. Ph. Telemann (1681-1767), fra hvis koralbog 1730 en del af korallerne i håndskriftet er overtaget, og som muligvis også har forestået samlingens udformning. (Stik i Musikhistorisk Museum).

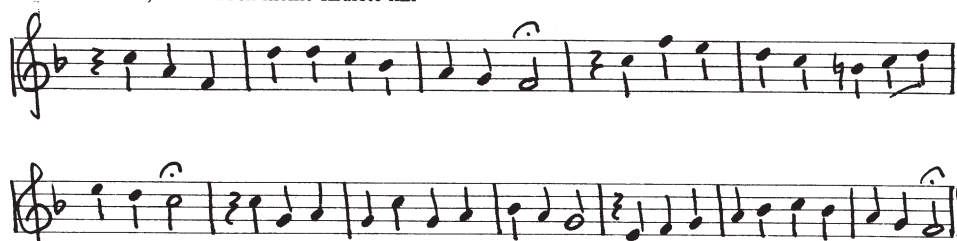
III. 4. Side 15 i håndskriftet; original størrelse er 32,1 x 20,8 cm. De fem koraler svarer til melodiregistrantens nr. 83, 212, 186, 37 og 152.

Koralheftets originale melodier

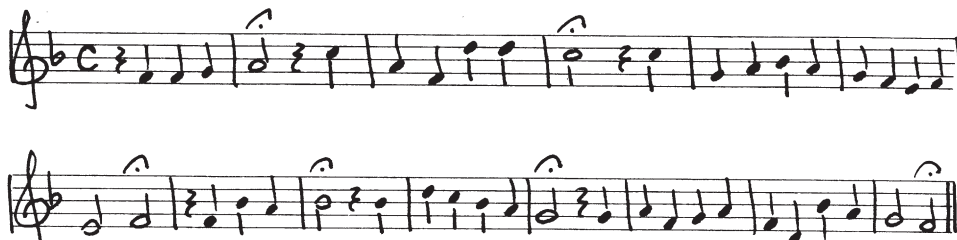
179. Ich Erde, was erkühn ich mich

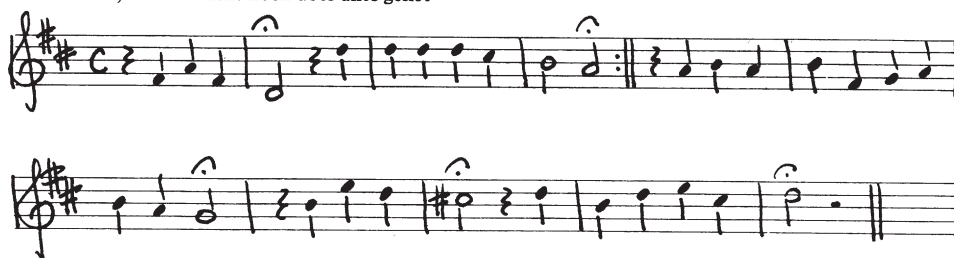
180. Jehovah, nimm doch meine Kräfte hin

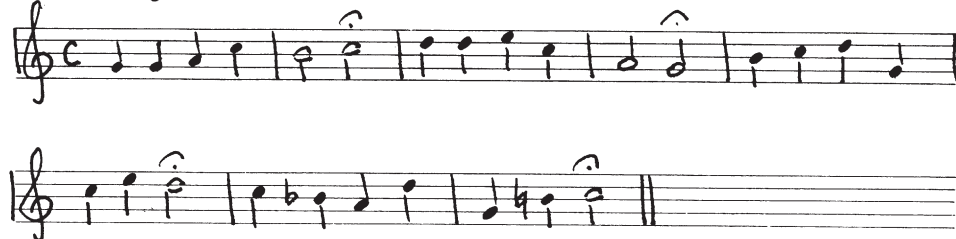
181. Glantz voller Krafft

182. Herr, dessen Macht hoch über alles gehet

183. Jesu ew'ge Sonne

184. Treuster Meister deine Worte

185. Mensch erheb dein Hertz zu Gott

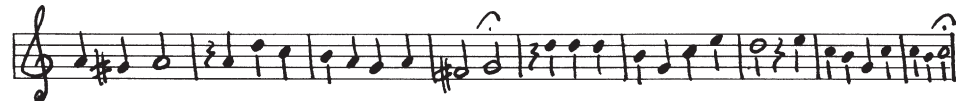
186. Nun freut euch, ihr Brüder mit mir

187. Ihr Seelen, die den Lasterbanden

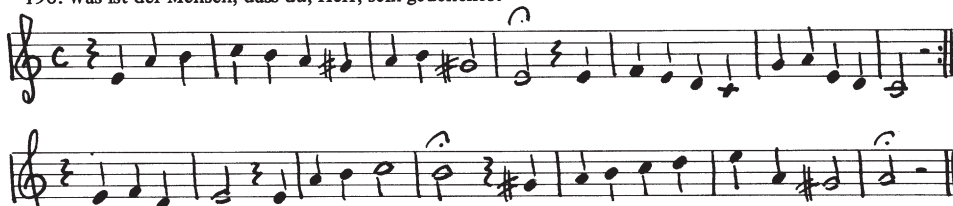
188. Ach wie glückseelig ist mein Hertze

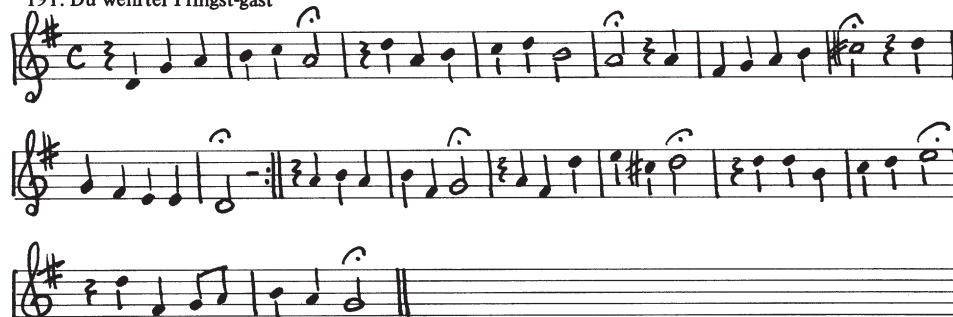
189. Ach möcht ich noch auf dieser Erden

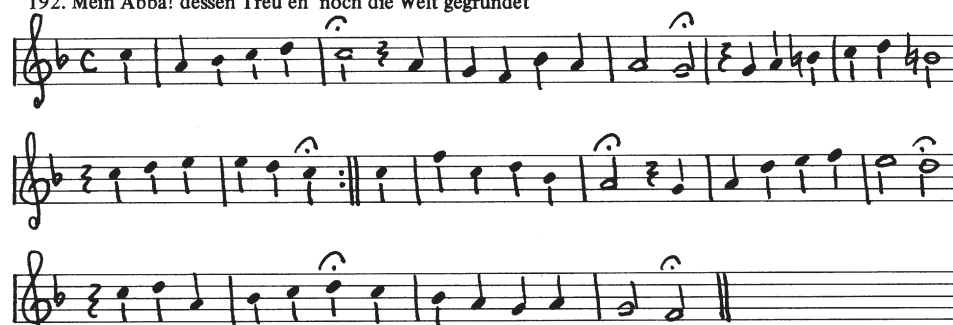
190. Was ist der Mensch, dass du, Herr, sein gedenckest

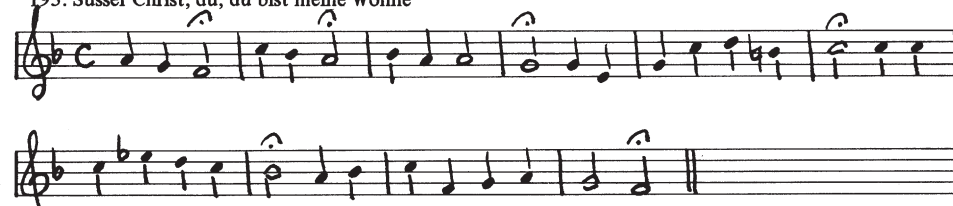
191. Du wehrter Pfingst-gast

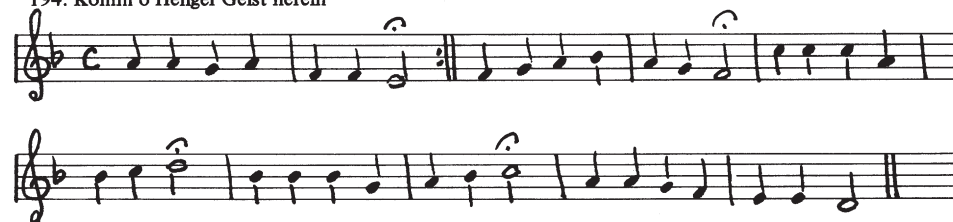
192. Mein Abba! dessen Treu eh' noch die Welt gegründet

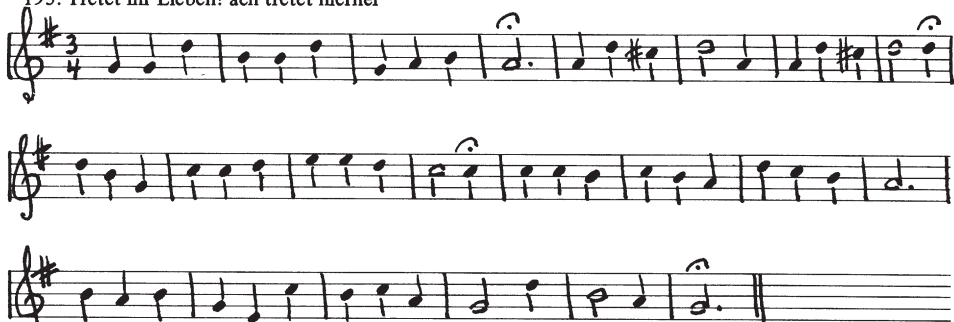
193. Süßer Christ, du, du bist meine Wonne

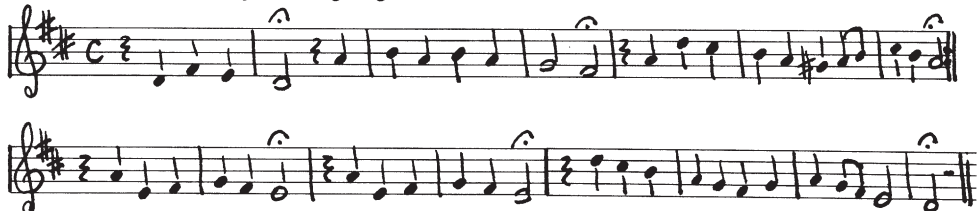
194. Komm o Heilger Geist herein

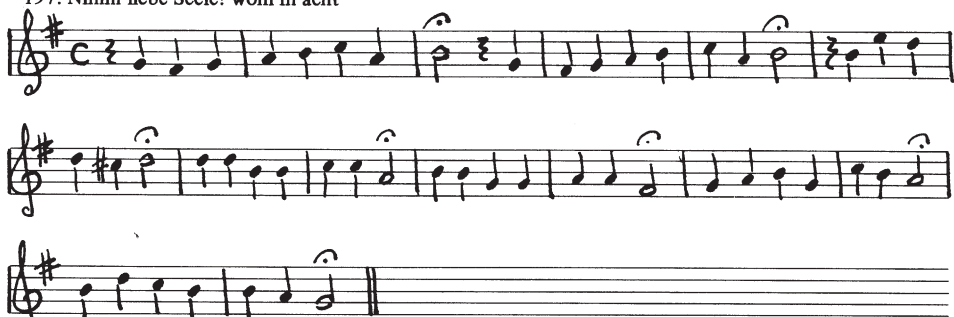
195. Tretet ihr Lieben! ach tretet hierher

196. Wen seh ich dort an jenem Berge liegen

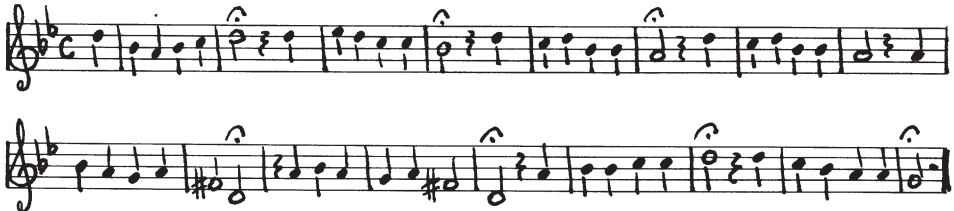
197. Nimm liebe Seele! wohl in acht

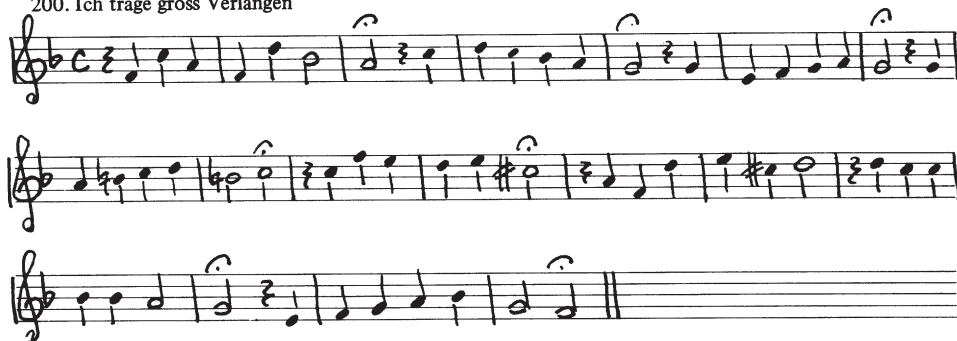
198. O herrliches Geschöpf! o wehrtes Gottes-bild

199. Wie süß ist dein Gebot

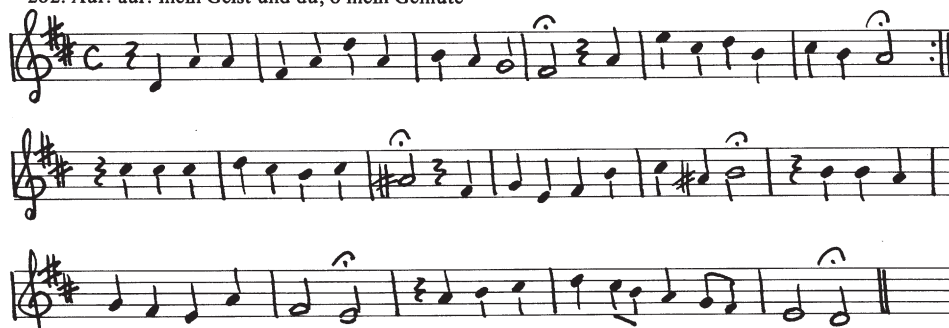
200. Ich trage gross Verlangen

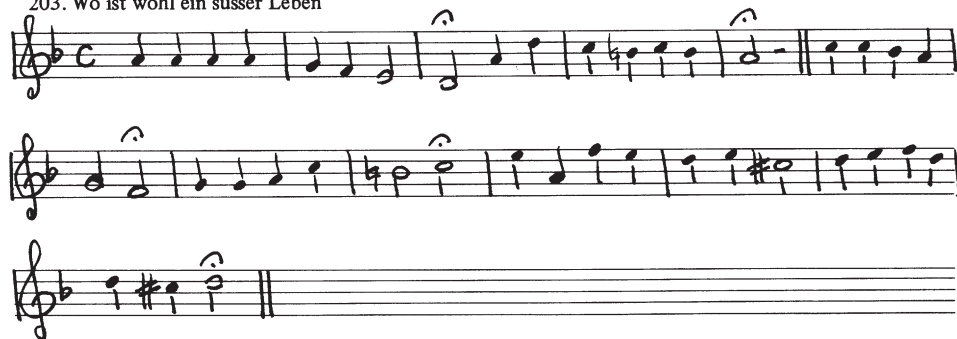
201. O Elend der betrübten Zeit

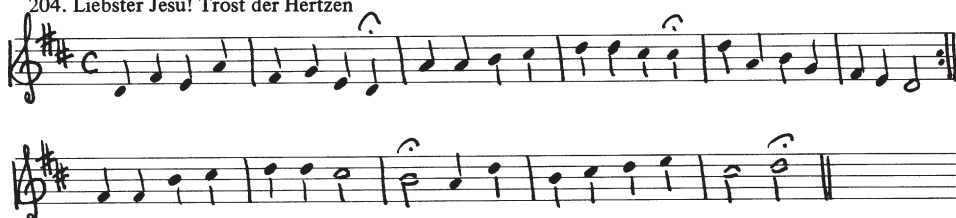
202. Auf! auf! mein Geist und du, o mein Gemüte

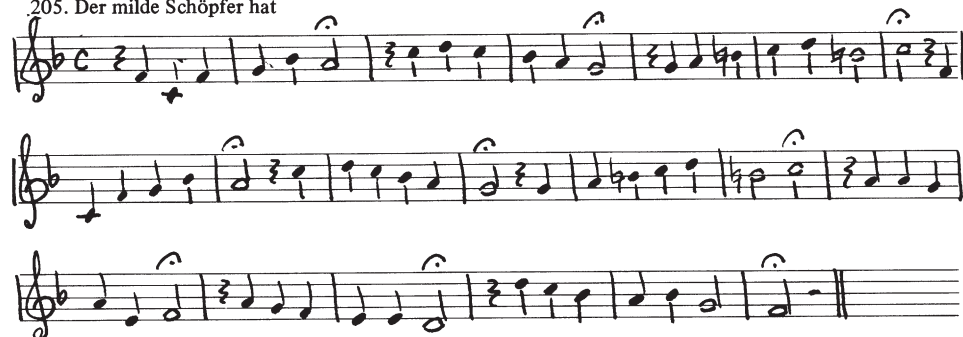
203. Wo ist wohl ein süsser Leben

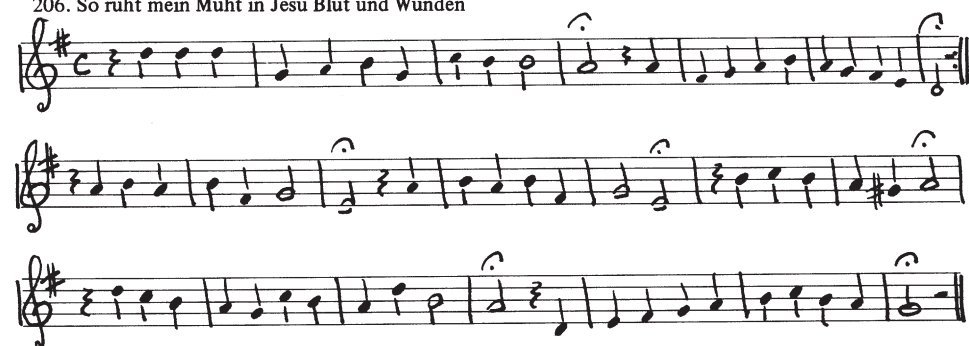
204. Liebster Jesu! Trost der Herten

205. Der milde Schöpfer hat

206. So ruht mein Muht in Jesu Blut und Wunden

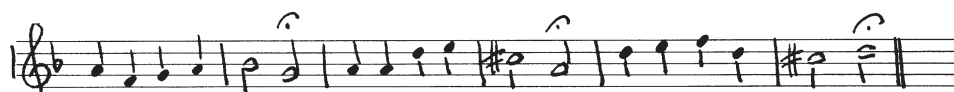

207. Weil dein angenehmes Leben

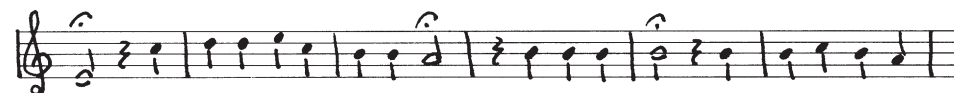

208. Gott sah zu seiner Zeit

159. Gelassenheit, du angenehmer Gast

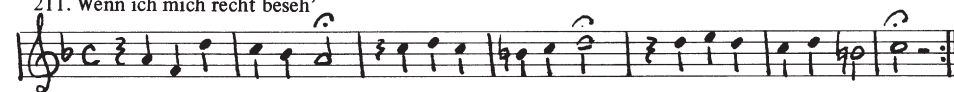
209. Ist dirs ein Ernst, o Seele! Gottes Raht von deinem Heyl

210. Wo wiltu hin weils Abend ist

211. Wenn ich mich recht beseh'

212. In dir ist Freude, in allem Leyde

